



**AJER**  
AKADEMIC JOURNAL OF  
EDUCATIONAL RESEARCH

# ISSUE 3

**AKADEMIC JOURNAL  
OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)  
INTERNATIONAL SCIENTIFIC JOURNAL**

**March 2025**

**WWW.AJERUZ.COM**



**International Scientific Journal**  
**AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)**  
**March 2025**

**Tashkent 2025**

**“Academic Journal of Educational Research (AJER)”** international scientific journal, issue 1, page 1-52. March, 2025

"Academic Journal of Educational Research (AJER)" magazine publishes in the form of scientific articles the results of scientific research conducted by professors and teachers of higher education institutions and independent researchers in our Republic and International. Also, scientific articles of the employees who are working in the international and other scientific institutes, production organizations and enterprises of our Republic and conducting scientific research will be included in the magazine.

All articles were posted to the journal's electronic scientific base at [www.ajeruz.com](http://www.ajeruz.com)

## XORAZM MA'MUN AKADEMIYASINI TASHKIL ETILISHI VA ABU RAYHON BERUNIYNING AKADEMIYA RIVOJIGA QO'SHGAN HISSASI

Suyunov Behruz Turg'un o'g'li  
Chirchiq Davlat Pedagogika Uneversiteti Gumanitar  
fanlar fakulteti tarix yo'nalishi 1-bosqich talabasi  
Elektron pochta: [behruz.suyunov15@gmail.com](mailto:behruz.suyunov15@gmail.com)

**Annotatsiya:** Ushbu maqolada Xorazm Ma'mun Akademiyasini tuzilishi, uning faoliyati va unda faoliyat olib borgan Abu Rayxon Beruniyning ilm-fan rivojiga qo'shgan hissasiga bag'ishlangan. Unda mutaffakirning Ma'mun akademiyasidagi faoliyati, asarlari va bazi falsafiy qarashlari haqida ma'lumotlar berilgan. Akademiyani usha davr musulmon kishilar orasida tutgan urni va bu ilmiy maskandan bizga qolgan ilmiy meros haqida so'z boradi.

**Kalit so'zlar:** YUNESKO, I.Karimov Ma'mun, akademiya, Ma'muniylar, Afrig'iylar, Xorazmshoh, Markaziy Osiyo, Hindiston, Xorazm, Gurganch.

**Аннотация:** эта статья посвящена созданию Хорезмской Академии Мамуна, ее деятельности и вкладу в развитие науки Абу Райхана Беруни, который работал в ней. В нем представлена информация о работе мыслителя в Академии Мамуна, его работах и некоторых философских взглядах. В нем рассказывается об урне, которую держала академия среди мусульман эпохи Уша, и о научном наследии, оставшемся нам от этого научного места.

**Ключевые слова:** ЮНЕСКО, И.Каримов Мамун, академия, Хорезмшах, Центральная Азия, Индия, Хорезм, Гурганч.

**Annotation:** this article is devoted to the structure of the Khwarezm Ma'mun Academy, its activities and the contribution of Abu Raikhan Beruniy to the development of Science, which he carried out in it. It details mutaffakir's career at the Ma'mun Academy, His works, and some of his philosophical views. The urni, which held the Academy among the Muslim people of the usha period, and the scientific heritage left to us from this scientific place are mentioned.

**Keywords:** UNESCO, I.Karimov Ma'mun, academia, Ma'muniyas, Afrigis, Khorezmshah, Central Asia, India, Khorezm, Gurganch.

O'rta Osiyo xalqlari ma'naviy madaniyatining o'sishida islom madaniyatining ahamiyati katta bo'ldi. Islom faqat dingina emas, balki yangi ma'naviy yo'nalish sifatida ham butun madaniy jarayonga, barcha musulmon mamlakatlari orasida ijtimoiy-madaniy va ma'rifiy aloqalarning kuchayishiga sezilarli ta'sir ko'rsatdi. Bu davrda ma'naviyatda hurfikrlilik, har qanday bilim, ilm-fanga hurmat, diniy oqimlar erkinligi ustivorlik qilgan. Diniy va dunyoviy ilmlar o'zaro uzviy bog'liq holda rivoj topib bordi.

Qadimgi Yunon, Hind va boshqa yurtlar an'analaridan, bilim manbalaridan ham keng ijodiy foydalanildi. Ilmiy markaz tuzish, fan taraqqiyotiga xizmat qilish, uning samaralaridan foydalanishga intilish an'anasi X asr oxiri XI asrning boshlarida Xorazmda hukmronlik qilgan Ma'muniylar (995-1017) sulolasi davrida ham davom ettirildi va

yanada katta yutuqlarga olib keldi. Gurganch amiri Ma'mun ibn Muhammad ibn Iroq 995-yilda Afrig'iylar sulolasiga barham beradi. Kat shahrini bosib oladi va poytaxtni Gurganchga ko'chirib, o'zini xorazmshoh deb e'lon qiladi. Uning vorisi Ali ibn Ma'muning taklifi bilan 1004-1005 yillarda Abu Nasr ibn Iroq, Abu Rayxon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Abu Sahl Masihiy, Al Ho'jandiy, kimyogar olim Abdu Malik as-Solibiy kabi o'z davrining o'nlab buyuk olimlari Gurganch shahriga to'planadilar. Shuningdek ular orasida Sharqning ko'pgina mamlakatlaridan kelgan ulug' allomalar ham bor edi.

Xorazm Ma'mun Akademiyasi asosini quyidagi olimlar tashkil etgan: Abu Nasr Mansur ibn Ali ibn Iroq al Ja'diy (X asr. 1034), Abulxayr ibn Hammor (941 - 1048), Abu Saxl Iso ibn Yah'yo al Masihiy al Jurjoniy (970-1011), Abu Ahmad ibn Muhammad ibn Ya'qub ibn Miskavayh (1030 y.v.e.), Abu Mansur Abdulmalik ibn Muhammad ibn Ismoil as Saolibiy an Naysaburiy (961-1038), Ahmad ibn Muhammad as Sahriy (1015 y.v.e.), Abu Ali al Hasan ibn Horis al Hububiy al Xorazmiy (X-XI asrlar), Abu Abdulloh Muhammad ibn Homid al Xorazmiy (X-XI asrlar) va boshqalar.

Shu tariqa 1004 yildan boshlab Gurganchda «Dor-ul-hikma va maorif» (ba'zi manbalarda «Majlisi ulamo») nomini olgan ilmiy maskan shakllandi. Bu yerda ilmning barcha sohalarida tadqiqot va izlanishlar olib borilgan, juda ko'p manbalar to'plangan, tarjimonlik ishlari bajarilgan. Hind, yunon, arab olimlarining ilmiy izlanishlari o'rganilgan [1,262]. Ma'mun akademiyasi faqat o'n uch (1004-1017 yy.) yil faoliyat ko'rsatgan bo'lsa ham unda tadqiqot ishlarini olib borgan olimlar tomonidan ilm, fan va madaniyat sohasida qo'lga kiritilgan kashfiyotlar O'rta Osiyoning jahon sivilizatsiyasining gultoji sifatida bugungi kungacha butun insoniyatga xizmat qilib kelmoqda. Xorazmshoh Akademiyada Abu Rayxon Beruniyni boshliq etib tayinladi. Chunki Xorazmshoh Ma'mun ibn Ma'mun Beruniyga nisbatan barcha ilmlardan xabardor olimlar peshvosi sifatida zo'r hurmatda bo'lgan. Buni Bayhaqiyning "Ma'sud tarixi" kitobida keltirgan misolda ko'rish mumkin. Nizomiy Aruziy Samarqandiy o'zining «Chahor maqola» nomli asarida bu haqda quyidagicha xabar beradi: «Xorazmshoh Abu-l-Abbos Ma'munning bir vaziri bor edi, oti Abu Husayn Ahmad Muhammad as-Suhayli edi, falsafiy tafakkur, oliyjanob kalbga ega va ma'rifatparvar edi. Xorazmshohning o'zi ham falsafaga mayli ko'p va zukkolarga muruvvatli edi. Ana shular tufayli saroyda ko'plab faylasuflar va ulamolar to'plandi. Jumladan, Abu Ali ibn Sino, Abu Saxd Masixiy, Abu-l-Xayr Hammor, Abu Rayhon Beruniy va Abu Nasr ibn Iroq. Ularning hammasi shu xizmatda hayotiy ehtiyojlarining hammasi bilan to'liq ta'minlangan edi, o'zaro do'st edilar, suhbatlar va yozishmalar bilan orom olardilar». Bayhaqiy ham shu so'zlarni deyarli takrorlaydi [1,264].

Abu Rayhon Beruniy (973– 1048 yillar) da yetuk olim sifatida shakillandi. U qadimgi yunon fani bilimdonlarining merosini egalladi, til, falsafa, falakiyot, riyoziyotni o'rgandi, botanika, minerologiya, geografiya, tarix kabi ko'pgina fanlarga qiziqdi.

Beruniy Abu Nasr Mansur ibn Iroq rahbarligida riyoziyot va falakiyotni yoshligidayoq o'rganib, quyoshning choshgohdagi balandligini armila asbobi yordamida yarim darajagacha aniqlikda o'lchagan. U 21 yoshida ekliptika tekisligining ekvatorga og'ishi burchagining g'oyat aniq o'lchovini topadi. 22 yoshida Beruniy Markaziy Osiyoda birinchi bor yer globusini yaratadi. Beruniyning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar", "Hindiston", "Minerologiya", "Geodeziya" kabi yirik asarlari olimga jahonshumul shuhrat va obro' keltirdi. Buyuk mutaffakkir o'z asarlarida Xristofor Kolumbdan 460 yil avval Amerika qit'asi borligini bashorat qilgan. U bu haqida: "Bizning tekshirishimizcha, yerning shimoliy (ikki) choragidan biri quruqlik bo'lganligidan, uning hamhurt (diametral qarama-qarshisidagi) chorak qismi ham bo'lishini taxmin qilamiz" degan edi. Beruniyning eng yirik shoh asari "Hindiston"dir. Bu kitob uning 13 yil davomida olib borgan ilmiy qidiruv ishlari natijasida yozilgan bo'lib, u sakson bobdan iborat. Bu asar hindlarning tarixi, fani, urf-odati, ularning o'sha davrdagi siyosiy, iqtisodiy, ijtimoiy ahvoriga bag'ishlangan bebaho asardir.

Nemis olimi Edvard Zaxaunning ta'kidlashicha, "Hindshunoslikda Beruniyga teng keladigan biror olimning undan oldin ham, keyin ham bo'lganini bilmaymiz" [2,234] deb aytgan. Abu Rayhon Beruniyning "Hindiston" asari klassik namuna bo'lib qolishi bilan birga, o'z muallifining qadimgi hind madaniyati va faniga qilgan tortig'idan iboratdir. Beruniyning yana bir qimmatbaho asari "Kitobul shamohir-fi ma'rifatil javohir" ("Qimmatbaho toshlarni bilish kitobi") dir. Unda olim Markaziy Osiyodagi minerallar, ularning joylari haqida juda zarur ma'lumotlarni beradi. Beruniyning hozirga qadar ma'lum bo'lgan, fanning turli sohalari bo'yicha yozgan asarlari soni haqida quyidagi ma'lumot keltirilgan: 1) astronomiya bo'yicha 70 ta, bulardan umumiy astronomiya bo'yicha 37, kometalar va meteorlar bo'yicha 6 ta, astronomiya asboblari haqida 9 ta, astrolog tanqidiga bag'ishlangan 18 ta asar; 2) matematika bo'yicha: bulardan 8 tasi arifmetika, 7 tasi geometriya, 4 tasi stereometriya, 1 tasi trigonometriya; 3) kartografiya bo'yicha 4 ta; 4) klimatologiya va meteorologiya 3 ta; 5) minerologiya 3 ta; 6) fizika bo'yicha 1 ta; 7) farmakologiya bo'yicha 1 ta; 8) tarix, etnografiya va din tarixi bo'yicha 15 ta; 9) falsafa bo'yicha 4 ta; 10) bibliografiya, adabiyot va adabiy yodgorliklarni tarjimalari bo'yicha 18 ta asar yozgan [3, 24].

Jahonda XI asrni Beruniy asri deb e'tirof etilgan bir sharoitda bugun mamlakatimizda mavjud imkoniyatlardan foydalanilgan holda Beruniyning bizga qoldirgan ilmiy va falsafiy merosini keng tashviqot va targ'ibot qilish, yoshlarimizning ilmga bo'lgan qiziqishlarini oshishiga hamda ularda buyuk bobomiz kabi o'z Vatanini jon dilidan sevib, unga talpinib yashash tuyg'ularini shakllantirishga o'zining ijobiy ta'sirini o'tkazadi. Abu Rayhon Beruniyning Ma'mun akademiyasini tashkil qilish, Urganchni ilm, madaniyat va ma'rifat markaziga aylanishiga qo'shgan hissasini alohida fundamental tarzda o'rganish dolzarb ilmiy mavzu hisoblanadi. Chunki, o'rta asrlarda butun musulmon olamida ikkita akademiya - biri Bog'dodda, ikkinchisi Xorazmda

faoliyat ko'rsatgan, o'xshashlik tomoni ikkalasi ham Ma'mun ismi bilan atalgan, biri Xalifa Ma'mun, ikkinchisi Xorazmshoh Ma'mun. Xalifa Ma'mun akademiyasi Bog'dodda, Xorazmshoh Ma'mun akademiyasi Urganchda tuzilgan bo'lsa-da ikkala akademiyaning tashkil topish va faoliyatida asosan Turkistonlik qomusiy bilimlar egalari bo'lgan buyuk ajdodlarimizning o'rni beqiyos hisoblanadi [4, 31]. Xorazm ma'mun akademiyasi olimlari Xorazm tabiati, iqlimi, sug'orish tizimi, mineralogiyasi, yer osti suvlari, Amudaryo deltasining tarixi, korizlar qurish orqali tuproqni tozalash yo'llarini tadqiq etishgan. Akademiya a'zolaridan Abu Bakr al Xorazmiy, tabib Abul Faraj ibn Hindu she'riyatda yuksak mahoratga erishganlar.

Xorazm tarixi, dinlari, taqvimlari, bayramlari, urfodatlarini, yozuvi, milliy qadriyatlarini haqidagi qimmatli ma'lumotlar ularning faoliyati tufayli bizgacha yetib kelgan. Akademiya olimlarning shiori: "Ilm-insonlar hojatini chiqarmoqlikka xizmat qilsin", - deya atalgan edi. X.Xorazm ma'mun akademiyasi olimlariga ilmda qat'iylik xos bo'lgan. Aristotel yo'l qo'ygan ko'p xatolar tekshirishlar davomida tuzatilgan, qutbdagi davomiy tun va kunlar masalasi osonlik bilan falakiyot fani nuqtai nazaridan tushuntirilib, yechilgan. Beruniy qayd etishicha, qadimda Xorazm astronomlari yulduzlar joylashish tartibini arablardan ko'ra yaxshiroq bilishgan deb yozgan so'zlaridan o'sha davr olimlarining yuksak bilim sohibi bo'lishganini bilib olish mumkin. Bu ilmiy maskaning tugatilishi butun ilm ahliga va kelajak avlodlarga jiddiy zarar yetkazdi.

Xiva shahrining 2500 yilligiga bag'ishlangan yubiley munosabati bilan O'zbekiston Prezidenti I.A. Karimov Xorazm Ma'mun Akademiyasini qayta tashkil qilish taklifi bilan chiqadi va 1997 yil 11 noyabrda imzo chekkan farmoniga binoan Xiva shahrida Ma'mun Akademiyasi qayta tashkil qilindi. O'zbekistonning taklifi va tashabbusi bilan YUNESKO tomonidan Ma'mun Akademiyasining 1000 yilligini xalqaro miqyosda nishonlashda ishtirok etish haqida qabul qilingan qaror hamda O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining shunga muvofiq qarori asosida 2006 yil 2 noyabr kuni Xiva shahrida yubiley tantalari va halqaro ilmiy anjuman bo'lib o'tdi.

Xulosa o'rnida aytish mumkinki, Xorazmshoh Ma'muniy hukmdorlar davrida tashkil etilgan Xorazm Ma'mun Akademiyasi o'zidan O'zbekiston tarixi va manbashunosligi uchun juda katta boy ilmiy – meros qoldirdi. Bugungi kunda bu ilmiy merosni asrab avaylab uni yosh avlodlar o'rtasida targ'ibot va tashviqot qilish zarur. Bugun yoshlarimiz ongi, dunyoqarashi va faoliyatlarida ajdodlarimiz meroslariga tayanish tuyg'ulari qanchalik mustahkam bo'lsa, bu ularning ilmga bo'lgan qiziqishlarini ortib borishiga ijobiy ta'sirini o'tkazadi.

#### **FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:**

1. B. Eshov, A. Odilov/ O'zbekiston tarixi 1-jild/ Toshkent-2013
2. Shamsutdinov R. Vatan tarixi 1-kitob/ "Sharq" nashriyoti: Toshkent-2010
3. Jumaniyozov M. Ma'mun Akademiyasi. – Urganch: PWO Xorazm, 1994.

4. Ibrohimov A. Ma'mun Akademiyasi. – T.: O'zbekiston milliy kutubxonasi, 2005.

5. Qambarova D. Xorazm Ma'mun Akademiyasi olimlarining jahon sivilizatsiyasiga qo'shgan hissasi: o'tmish va hozir, 2023.





**AKADEMIC JOURNAL OF EDUCATIONAL RESEARCH (AJER)**  
**international scientific journal**  
**3-son**

Nashr qilingan sana: 29.03.2025.  
Shrift: "Times New Roman".

**“ACADEMIC JOURNAL” MCHJ**

Manzil: 700096, Toshkent shahri, Chilozor tumani, Bog'iston ko'chasi, 116/6.  
www.ajeruz.com, info@ajeruz.com, +998950457172